

פנימיות מול חיצוניות בחינוך ילדים

כשעבודת השם עצמה נהייתה חיצונית: המבחן האמיתי בין "עובד אלוקים" ל"אשר לא עבדו" נמצא דווקא בתוך ארבע כותלי הבית

מאת: הרב יחיאל יעקובזון

תוכן העניינים

פרק א – הסכנה שבתהילה

"תן עצה שלא תקלקל את עולמי" · מה עושה הפרסום לילד

פרק ב – "עובד אלוקים לא עבדו"

התלמיד חכם הנסתר · האזהרה לגיל הבינה

פרק ג – "אנחנו כבר לא יודעים מה לומר"

"טכנוקרט של השולחן ערוך" · עיגול סגור בתוך הזרם

פרק ד – השגיעה שמצא הקוצקר בשולחן ערוך

שתי תנועות נגד החיצוניות

פרק ה – זהות קיבוצית במקום זהות אישית

חתימת שם המשפחה · הדין שלא ידע מה זה כדורגל

פרק ו – מצוות כתגי שבט

נמרוד הקטן · "אם שניים הם" — להיות בן עלייה

פרק ז – כשעבודת השם עצמה נהייתה חיצונית

הרבי שהיכה בלי שום בעיה אישית · "חדר למצטיינים"

פרק ח – המשחקים שחסכו את בריאות הנפש

ספינות הנייר בשלולית · ארבע שעות בלי לעשות כלום

פרק ט – חלב מול חיוך

"ולבן שיניים מחלב" · האגוז של הקוצקר · "גיבורים על ילדים קטנים"

פרק י – חום ואהבה: הבית היהודי הפשוט

דמעות של אִמָּא בַּהֲדַלְקַת נְרוֹת · המצווה שאף אחד לא ידע ממנה

הסכנה שבתהילה

בפרק זה: פתיחה אישית על הסכנה שבפרסום ובכניסה לתשואות — ומה זה מלמד ילד שרואה את אביו רץ אחרי "אחד כמוני" במקום להתרשם ממי שיושב ולומד תורה בשקט.

"תן עצה שלא תקלקל את עולמי"

אני מתנצל שאני פותח בתשואות. אני לא חושב שמותר לעשות את זה סתם, לאנשים חשובים שזכו לשבת וללמוד תורה בקביעות. כשהקדוש ברוך הוא ברא את העולם, כך כתוב במדרש, קרא לאדם הראשון ואמר לו: "תראה איזה עולם נאה בראתי, תן דעתך שלא תקלקל את עולמי." מכאן לומדים: יש משימה ראשונה — לא לקלקל. אנחנו, מרוב התלהבות "לעשות ולפעול" בחינוך, לפעמים סתם מקלקלים.

מה עושה הפרסום לילד

הדור שלנו הוא דור חיצוני, דור של פרסום ושל שטחיות — ולכן כמה שאדם יותר מפורסם, נדמה שהוא יותר חשוב. אפילו מי שמתכנן להיות "צדיק נסתר" בליבו, כבר מתכנן איך יגלו את זה, כי אחרת "מה יצא לו מזה". יש בזה נזק גדול לחינוך.

אתה ישבת היום בכולל

הייתי פעם בכנס גדול בבני ברק, ובין המשתתפים היו מגדולי בני ברק. אחרי ההרצאה, ניגש אליי אברך, נעמד לפניי כמו לפני "רבי" — למרות שאין לי שום דמיון לכך — ושאל: "אתה לא חושב שכל הבעיות של הדור זה שאין מספיק ביטחון?" "אני לא מתמצא בזה," עניתי, "אין לי דעה בעניין הזה. אבל מה שכן אני יכול להגיד לך — אתה בעצמך הוכחה לכך שאין מספיק כבוד לתורה." הוא, אברך שיושב ולומד כל יום, מחזיק ליד רגלו ילד בן עשר, רץ אחרי מישוהו כמוני. "מה אתה מלמד אותו עכשיו?" שאלתי. "שאבא שלו, שכל יום יושב ולומד תורה, רץ אחרי אחד כמוני. זה קודם כל הנזק הגדול." זו הייתה נקודת הפתיחה שלי לכל מה שבא בהמשך: לפני שנעסוק בעניינים, לפחות שלא אהיה אני עצמי מזיק.

"עובד אלוקים לא עבדו"

בפרק זה:

"המלחמה האמיתית תהיה לא איתם, אלא איתנו"

— סיפור ילדות על חברותא נדירה עם תלמיד חכם גדול ונסתר, ואזהרה שנתנה לילד מבט על עתידו כמבוגר.

התלמיד חכם הנסתר

המלחמה האמיתית תהיה לא איתם, אלא איתנו

בילדותי, בשכונת בית וגן, גר בשכונתנו תלמיד חכם גדול ונסתר, מבני משפחת ששון — משפחה עשירה ומיליארדרית ידועה, שרוב סובביה לא ידעו כלל שהוא בעצם תלמיד חכם עצום. גיליתי, בעקבות אב"י שרדף אחרי זקני הדור, שהוא לומד בחברותא בלילות — לילה אחד עם רבי אליהו לופיאן זצ"ל, לילה אחד עם הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל, ולפי השמועה גם עם רבי אליהו דסלר זצ"ל. בתמימות מוחלטת ביקשתי ממנו שיקבל גם אותי לחברותא — והוא, מרוב ענוותנותו, לא ידע לסרב. כל שבת, כשחזרתי מהשיבה, ישבתי איתו שעות.

פעם אחת התלוננתי בפניו על הקושי שהיה לנו, ילדים חרדים בירושלים של אז, ללכת ברחוב מול השנאה שהייתה מהציבור החילוני — שנאה שכבר כמעט לא קיימת היום, לא כי היחס נעשה טוב יותר, אלא כי פשוט אין להם עניין בנו. הוא אמר לי: "תדע לך שהקדוש ברוך הוא מאמן אותך לקראת עבודת השם, שתהיה לך כשתגיע לגיל בינה — גיל ארבעים." (ולצערי, כבר ראיתי זאת מקרוב). "כי כשתגיע לגיל בינה, המלחמה האמיתית של עבודת השם לא תהיה מלחמה עם השפעת החברה החילונית, אלא עם השפעת החברה הדתית, שומרת המצוות." הוא הפנה אותי לפסוק, לביאור הגמרא עליו.

"וְשִׁבְתֶּם וְרֵאִיתֶם בֵּין צָדִיק לְרָשָׁע, בֵּין עֹבֵד אֱלֹקִים לְאִשֶּׁר לֹא עֲבָדוּ."

מלאכי ג, יח

שואלת הגמרא: "צדיק" היינו "עובד אלוקים", "רשע" היינו "אשר לא עבדו" — יש כאן כפילות. אלא, מבארת הגמרא, "אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחת." הפשט הפשוט: אחרי שיבוא בירור נורא ואיום בין מי ששומר מצוות למי שלא שומר מצוות — יהיה עוד בירור, בתוך הציבור השומר מצוות עצמו, בין "עובד אלוקים" ל"אשר לא עבדו". יש מציאות מזעזעת שלכאורה יהודי שומר על כל מה שכולם שומרים, מדקדק, מחמיר, מהדר — הכול הוא עושה, אבל לא עבד את השם. אין הכוונה, חלילה, שמה שהוא עושה שווה אפס — גם מי שעובד את השם שלא לשמה מקבל שכר רב שאי אפשר לתאר. אבל צריך לדעת כמה אפשר להפסיד, אם המבחן האמיתי הוא: מי אמר שאני אוהב את השם?

"אנחנו כבר לא יודעים מה לומר"

בפרק זה: שתי שיחות מטלטלות עם זקני הדור — אחת שהתקיימה בנעורים, ואחת עשרים וחמש שנה מאוחר יותר — שתיהן מתארות "טכנוקרט של השולחן ערוך", ומגיעות לאותה הדרכה: להיות עיגול סגור בתוך הזרם.

"טכנוקרט של השולחן ערוך"

דור של בירור

על עניין זה עצמו שמעתי, עוד בנעורי, מזקן מזקני הדור זצ"ל, שאמר לי: "זה דור של בירור. הרבה לא אשמים בזה שהם היו מעבר לגדר — הקדוש ברוך הוא מושך אותם כמעט בעל כורחם." הוא סיפר לי על נשמות שמעולם לא בחרו להיות "בפנים", והם ניסיון בפני עצמם. "ויותר קשה", הוסיף, "אלה שנשארים בפנים, וליבם כל עמם — עובדי השם מתוך זרם, כי לא כדאי להם להילחם, או שאין להם אומץ."

עשרים וחמש שנה אחר כך, עמדתי לפני הגאון הרב קלופ זצ"ל, אב בית דין של חיפה, שנחשב בעולם הליטאי למומחה גם בנגלה וגם בנסתר. סיפרתי לו את הדברים ששמעתי, והוא אמר: "כנראה שהיית צעיר לימים, ולכן זצ"ל לא אמר לך את כל האמת. האמת היא, שעל פי דרך הטבע מאוד ייתכן שרוב שומרי המצוות לא יהיו עובדי השם. 'רוב' לא צריך להיות תשעים אחוז — מספיק חמישים ואחד אחוז. אבל חלילה לומר שזה בהכרח המצב היום, כי זה תלוי בבחירה של כל אדם ואדם."

שאלתי אותו: "אז מה אנחנו עושים?" "אני לא יודע", השיב. "אנחנו, זקני הדור, נאמר עלינו — וזה נאמר כבר שנה וחצי לפני פטירתו — שאנחנו מצפים ליום האחרון, לא בגלל שבטוחים בחלקנו, אלא כי כבר לא יודעים מה לעשות בעולם הזה, לא יכולים להנהיג. גם לנו היה קשה כשהיינו ילדים, אבל היה ברור איפה היצר הרע ואיפה היצר הטוב. עכשיו גדל דור חדש: אני מכיר אנשים שמתפללים בוותיקין, לומדים שלושה סדרים, מדקדקים, מחמירים, מהדרים — ואין להם שום קשר עם הקדוש ברוך הוא. טכנוקרט של השולחן ערוך. יש לו תקנון, והוא חי לפי התקנון — איפה הלב?"

"תיזהר מהפח הזה יותר מכול"

"אתה חייב להזריח אותנו," התעקשתי בפניו. "מה נעשה?" הוא ענה: "אתה והחברים שלך תצטרכו לעלות על הבמות ולצעוק את הדברים, ויזרקו בכם חיצים ואבני בליסטראות, ואני לא יודע אם זה יועיל." (וזו נבואה שהתקיימה — כשהתחלתי להגיד את הדברים האלה לפני שנים, כמעט הוחרמתי; היום כבר אף אחד לא מתרגז.) הוא הוסיף, במישור הפרטי: "רשום על כותלי ביתך את הפסוק, 'כָּכָל הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּנֶשֶׁם אֱלֹהֵיוֹ, וְאֶנְחֵנוּ נֵלֵךְ בְּנֶשֶׁם ה' אֱלֹהֵינוּ' — אתה חייב להשתייך לציבור, לזרם, למוסדות. אבל תהיה בתוכו עיגול סגור הרמטית — לא מתמזג, לא מטשטש, לא נהפך לידיישה' שנקראת 'ציבור'."

"הכלל," סיכם, "כל דבר שפשוט וברור לך שאין רצון הקדוש ברוך הוא שתעשה אותו, אבל כולם עושים אותו — תיזהר ממנו יותר מכל דבר אחר בעבודת השם, כי זה הניסיון של הדור." הוא הדגים זאת מהמצווה המפורסמת ביותר בחוגים מסוימים — לדבר על גדולי החוג, לבקר את החוג האחר, לדעת "מאיזה עיתון קראת". "אם אתה חושב שזה רצון הקדוש ברוך הוא," אמר, "תעשה. אבל אם ברור לך שלא — תיזהר מזה כמו מאש, ואל תיבהל ממה שאחרים עושים."

"יש מקום בגיהנום לכולם"

מסופר על הגאון בעל "נודע ביהודה", שראה מישהו קורא לשמש בכינוי מזלזל בבית המדרש, ונזדעזע. כשעמד להוכיחו, ניסה אותו יהודי להתנצל: "כולם קוראים לו כך." אמר לו הנודע ביהודה: "יש מקום בגיהנום לכולם — 'כולם' זה לא תירוץ." ואנחנו נמצאים בדור שהניסיון הגדול ביותר בו הוא בדיוק זה: "כולם".

השגיעה שמצא הקוצק בשולחן ערוך

בפרק זה: בשם הסטייפלר זצ"ל — שתי תנועות בהיסטוריה שניסו לזעזע את העולם התורני מפני חיצוניות: קוצק בעולם החסידות, ונובהרדוק בעולם הליטאי. והמעשה המפורסם על "השגיעה" שמצא בעל קוצק בשולחן ערוך.

שתי תנועות נגד החיצוניות

אנו נועלים והם נועלים — הבעיה שהתגלתה בשולחן ערוך

הייתי פעם אצל הסטייפלר זצ"ל, ואמר לי: שתי תנועות קמו בדורות האחרונים כדי להילחם בבעיה הזו של חיצוניות בעבודת השם. בעולם החסידות — קוצק. בעולם הליטאי — נובהרדוק. שתי התנועות לא היו דרכים שמתאימות לציבור הרחב, ולבסוף לא נשאר מהן במתכונתן המקורית, אבל הן הצילו — הכניסו חזרה לעולם את הסיכוי לאמת.

מספרים שאדמו"ר מקוצק אמר פעם שמצא "שגיעה" בשולחן ערוך. מה השגיעה? הוא הצביע על התופעה: יהודים שמדקדקים, מחמירים, מהדרים בענייני בין אדם למקום — ומועדים לא פעם אחת בענייני ממון, בין אדם לחברו, ואי אפשר להכיר בהם את אותו אדם שמתפלל בהתלהבות. איך ייתכן? הוא תירץ: הבעיה מתחילה בשולחן ערוך עצמו — לא חלילה בשולחן ערוך האמיתי, אלא ב"שולחן ערוך" שאנחנו יצרנו לעצמנו בהרגל. כתוב בהלכה, למשל, שמי שנשאר ער כל ליל הסדר ומספר ביציאת מצרים מקיים מצוות עשה דאורייתא נוספת — "כל המרבה הרי זה משובח" — אך מי עושה זאת בפועל? אף אחד, אף על פי שזו הלכה מפורשת. לעומת זאת, כתוב "יש עניין" (לא חובה גמורה, ולא חומרה) להישאר ער כל ליל שבועות בשם הרב הקדוש בעל ה"של"ה" — ואת זה כולם מקפידים לקיים. ומכאן ההיקש הכואב: אילו היה כתוב בשולחן ערוך רק "יש עניין" שלא לגזול — כפי שכתוב לגבי ליל שבועות — היה נשמר בקפדנות רבה. אבל כיוון שכתוב "איסור דאורייתא", זה לא תמיד "עובד" באותה מידה. הדברים חריפים וקשים, אבל הם ממחישים כמה עבודת השם עלולה להיחפז לחיצוניות: מקפידים במה שמושך תשומת לב ומכובד חברתית, ומקילים ראש דווקא במה שאמור להיות היסוד הבסיסי ביותר.

זהות קיבוצית במקום זהות אישית

בפרק זה: ההסבר הפסיכולוגי-חברתי לתופעה — ככל שהאישיות דלה יותר, כך מחפשים זהות קבוצתית תחתיה.

"מה הבעיה? שימו את הכדור בערב שבת"

— סיפור על דיין ירושלמי מנותק מהעולם.

חתימת שם המשפחה

ככל שהדורות מדרדרים, ככל שהאישיות של האדם דלה יותר ופחות מגובשת — כך במקום זהות אישית הוא בונה לעצמו זהות קיבוצית. יש מקצוע שנקרא גרפולוגיה: אדם שחתימתו מדגישה את שם המשפחה הרבה יותר מהשם הפרטי — מעיד על אישיות חלושה, שזקוקה להרגשת "השתייכות לחמולה" כדי להרגיש שהיא שווה משהו. "מי אתה?" שואלים אדם, והוא עונה: "אני נכד של פלוני." לא "מי אתה" — אלא "של מי אתה".

הדיין שלא ידע מה זה כדורגל

מה הבעיה? שימו את הכדור בערב שבת

היה בירושלים דיין ותיק, מנותק לגמרי מהעולם החיצוני — לא ידע אפילו איפה עובר רחוב יפו. קבוצת כדורגל דתית, שרצתה "לקדש שם שמיים" בכך שמותר לה לשחק בשבת, חשבה שדיין כזה, שלא מכיר את המושגים, יסכים בקלות. באו אליו וטענו: "אנחנו משחקים כדורגל בשבת לשם קידוש השם." הוא שאל בתמימות: "אנשים גדולים משחקים בכדור?" היה בטוח שהם צוחקים ממנו. אחרי שכנוע ממושך, הבין שזה אכן קיים, ושאל: "מה מטרת המשחק?" הסבירו לו: "צריך שהכדור יהיה מאחורי השער." הוא ענה: "אז מה הבעיה? שימו את הכדור מאחורי השער בערב שבת, וזהו."

למה מספרים סיפור זה? כי בעולם החילוני עצמו, לפני עשרות שנים, חקרו פסיכולוגים תופעה דומה: מדוע אלפי אנשים מוכנים "להשתגע" סביב שאלה אם כדור נכנס לשער או לא? המסקנה הייתה: אנשים שאיבדו זהות אישית מחפשים זהות קיבוצית — וזה תירוץ בשביל להרגיש שייכים למשהו גדול ומוצלח. וכשם שקורה שם, כך זה קורה, לצערנו, גם בתוכנו: המלחמה שלנו עם ה"יוונות" הפנימית לא נגמרה עם חנוכה — היא ממשיכה בכל דור.

בפרק זה: כשקיום מצווה נעשה בעיקר "כי זה מייחד אותי עם הקבוצה שלי" ולא מתוך כוונה — זו חיצוניות בעבודת השם. ומה זה אומר "להיות בן עלייה" באמת.

נמרוד הקטן

אתה הולך ברחוב בלבוש שמראה שאתה "שייך" — האם זה מפני שאתה רוצה לקדש שם שמייים, שכל מי שרואה אותך ידע שיש בורא עולם, או כי הלבוש הזה משייך אותך לקבוצה מסוימת ונותן לך ביטחון? ההבדל הוא כל ההבדל שבעולם. וכאן חוזרים אנחנו לשאלה הגדולה: כתוב "יִדְעַ אֶת רְבוּנוּ וּמִתְכַּן לְמַרְדּוּ בּוֹ" — נמרוד. איך אפשר בכלל להתכוון למרוד בקדוש ברוך הוא? התשובה: זה לא מיוחד רק לנמרוד עצמו. בכל אחד מאיתנו יש "נמרוד קטן". חילוני ברחוב, רוב הרוב, יודע בעומק ליבו את האמת — אבל מתכוון, ובוחר, להישאר במרד.

"אם שניים הם" — להיות בן עלייה

"אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי: רְאִיתִי בְנֵי עֲלִיָּה וְהֵם מוֹעֲטִים, אִם שְׁנַיִם הֵם — אֶנִּי וּבְנֵי הֵם."

סוכה מה, ע"ב

מובא ביאור: "בן עלייה" הוא זה שמתקדם בעבודת השם — לא בהשוואה לזולת, אלא בהשוואה לעצמו. "בן עלייה" בהגדרתו הפשוטה ביותר, זה אדם שיכול לומר: "החודש הזה אני, כחוט השערה, יותר טוב מהחודש הקודם." זו כל ההגדרה של "עובד השם" — מתקדם, מתוך כוונה. והבעיה היא שבלי שמחה, אי אפשר להתקדם. ילד שמלמדים אותו שהוא צריך לקיים מצוות "כי זה מה שהחוג שלי עושה", לא "כי אני מכוון לרצון השם" — הוא לומד לצבור "תגים" חיצוניים ולא כוונה פנימית. אבל לא צריך למעט בזה גם: יש שכר גם למי שעושה כמנהג, אבל השאיפה חייבת להיות לכוונה אמיתית.

בפרק זה:

"תשמע איך הוא אומר ואהבת את השם"

— הרבי שהיכה, אבל גידל תלמידים באהבת תורה פנימית. ובניגוד לזה — "חדר למצטיינים" שמודד הצלחה רק במה שאפשר למדוד.

הרבי שהיכה בלי שום בעיה אישית

שני דברים קרו לדור שלנו. האחד: כל דור משתנות המלחמות, ואנחנו שולחים את חיילינו לחזית ישנה, עם גנרלים ותיקים ונשק שאינו מתאים עוד. השני, החמור לא פחות: גם עבודת השם עצמה נעשתה חיצונית מאוד, ואנחנו משלמים על כך מחיר קשה. הרבי שלימד אותנו בחדר, ישתבח שמו — אני אישית לא בעד השיטה שלו, אבל הוא עשה אותה טוב — היה יכול להכות מכות נאמנות, ואף פעם לא הייתה לו "בעיה אישית" עם אף ילד. אחרי המכה, היה מרים אותו, מחבק, שר, רוקד, ורץ לספר לרבי בכיתה השנייה: "תשמע איך הילד הזה אומר את המילים!" עם כל השגיאות החינוכיות שלו, הוא גידל אותנו עם הרגשה פנימית אמיתית בעבודת השם. בחדר שלנו לא היה מושג של "תלמיד טוב או לא טוב במבחנים" — רק "מתאמץ או לא מתאמץ, עובד או לא עובד". זה היה עולם אחר.

"חדר למצטיינים"

הדור שלנו, כשיהודי טוב שולח את בנו לחיידר, לא עושה זאת רק כדי שיתקרב לעבודת השם — אלא גם כדי שהשכן ידע, כדי שִׁיראה שהבן שלו הצליח. איזו מטרה עומדת בבסיס החינוך היסודי? אהבת תורה, יראת שמיים, ותיקון המידות — באיזו דרך, לא משנה כל כך, יש הרבה דרכים טובות. אבל השאלה שבפועל שולטת היא ההספק: שאלנו את כל ראשי הישיבות הקטנות בירושלים ובבני ברק — יותר מעשרים ישיבות — האם אפשר להצביע, אחרי שנה אחת בישיבה קטנה, איזה ילד בא מחדר שלמדו בו יותר שעות, או שהתחילו ללמוד גמרא שנה מוקדם יותר. התשובה: בשום אופן לא. אין הבדל שאפשר להצביע עליו. אבל את זה כן אפשר להצביע: איזה ילד בא עם קצת אהבת תורה פנימית, ואיזה ילד לא. וזאת אי אפשר למדוד — ולכן זה בדיוק מה שלא מקבל תשומת לב בתחרות "החדר של מי יותר מוצלח".

המשחקים שחסכו את בריאות הנפש

בפרק זה:

"חסדי שמיים שלא פגעו בבריאות הנפש שלהם"

— שני שיעורי חינוך שקיבל המחבר בישיבת סלבודקה: על ילדים ששיטו ספינות נייר, ועל בחור שלמד להיות בטלן בגיל שלוש עשרה.

ספינות הנייר בשלולית

חסדי שמיים שלא פגעו בבריאות הנפש שלהם

למדתי בישיבת סלבודקה, וזכיתי ללמוד חברותא בערב עם ראש הישיבה. יום סתווי אחד, בדרכנו, ראינו כמה ילדי חידור, כבני שבע עד אחת עשרה, משיטים ספינות נייר בשלולית מי מרזב. כשראו אותנו נבהלו וברחו. חשבתי שראש הישיבה יגנה את "ביטול הזמן" הזה. במקום זה, אמר לי: "תראה, הילדים האלה — גזלו מהם את המשחקים בגיל שבע, שמונה, תשע, עשר. חסדי שמיים שלא פגעו בבריאות הנפש שלהם, ואפשרו להם 'לגזול חזרה' — כמו שגזלו את החנית מיד המצרי, כי בלי זה, לא היו גונבים אותה עכשיו. תתפלא לראות פתאום אברכים בני שלושים שהם, בפנימיותם, עדיין ילדים קטנים — זו אחת הסיבות שמכירים היום תופעות כאלה." והוסיף: "זה לא חיסרון של דעת תורה, זה חיסרון של אמונה. דור שצועק 'אמונה', ומצפץ על 'דעת תורה' ושואג 'אמונת חכמים' — אבל בפנים לא מאמין שהקדוש ברוך הוא ברא את כל הצרכים והדחפים והנטיות של האדם, ושהשאלה היא רק איך להשתמש בהם לעבודת השם. יהודי מאמין, רואה שכל הילדים נדחפים לשחק, צריך לשאול: למה זה נברא? איך משתמשים בזה לעבודת השם? — לא סתם לגזור אותו ולרמוס אותו."

מה קורה בשעתיים האלה?

שיעור שני שקיבלתי מאותו ראש ישיבה: יום אחד חיפש אותי בבית המדרש ולא מצאני במקומי הרגיל. שאל למה עברתי מקום, ולא יכולתי (מטעמי לשון הרע) לומר לו במי מדובר. סיפרתי בעקיפין: בחור כבן שמונה עשרה שישב לידי, שלוש-ארבע שעות בסדר, מתבטל, פותח את הגמרא וסוגר, לא עושה מאומה. "כמעט קיבלתי התקף עצבים", אמרתי. הוא ענה: "נכון, זה נגד טבע האדם. ומכאן תראה כמה גדול כוחו של חינוך — כי בעקביות ומסירות נפש הגיעו איתו לזה. הילד הזה, בכיתה א', היה לומד עד שעה שלוש. אבל בשעתיים הנוספות, שכבר לא נשאר לו כוח ולרבי לא נשאר כוח — הילד לא הפסיק ללמוד. הוא התאמן להיות בטלן! מוכרחים לשבת, אז הוא לומד להיות רגוע, שומע את הקול של הרבי כמו מנגינה, ומגיב רק כשפונים אליו. וזה שנה, ושנתיים, ושלוש — עם עקביות. אחר כך הוא מגיע לישיבה קטנה, מקבל 'ליטוש סופי', ומגיע לישיבה גדולה — מומחה: ארבע שעות יושב, ולא עושה כלום."

ההסבר ממשיך: יש חדריים ש"פותרים" את זה בכך שהם "חדר למצטיינים" — מתחילים גמרא כבר בכיתה ב' או ג', כביכול "דורו של משיח, אשרנו מה טוב חלקנו". אבל תביאו כל ילד בגיל שלוש וחצי, גם עם אינטליגנציה בינונית, ואפשר בארבעה חודשים ללמד אותו קריאה — אלא שהוא ישנא אותה כל חייו. אפשר להכניס לפני הזמן, אבל השאלה היא מה המחיר. מה בדיוק הרווחת בכך שלמד גמרא שנה מוקדם יותר?

בפרק זה: המבחן האמיתי בין "עובד אלוקים" ל"אשר לא עבדו" נמצא בארבע כותלי הבית — שם אף אחד לא רואה, ולכן שם הוא הכי אמיתי. עם שני סיפורים חריפים על מה קורה כשמחסירים בו.

"ולבן שיניים מחלב"

"ולבן שיניים מחלב — גדול המלבין שיניים לחברו יותר ממי שמשקהו חלב."

כתובות קיא, ע"ב, על פי דברים כט, ה — "וַיֵּן וְשָׁכַר לֹא שְׁתִּיתָ"

הולך עייף במדבר, השמש כופחת על ראשו, החול צורב את כפות רגליו. באים אליו שני אנשים: אחד מגיש לו כוס חלב צונן, מזין ומרווה. השני מעלה חיוך על שפתיו. אומרים חז"ל, ששניהם קיימו מצוות עשה דאורייתא, אבל חסד השני גדול מהראשון: השפעת החלב נעלמת תוך שעותיים; החיוך נחרט בלב לנצח. זהו סוג עבודת השם שחסר לנו: לא במרחב הציבורי, אלא בכל חיוך שאנחנו מעלים על פני מי שפוגש אותנו — ולא זוכה להיכתב על כך בשום "חוברת זיכרון".

האגוז של הקוצק

אגוז בגימטריה חטא

סיפור מקוצק: ראש השנה, ואיש אחד, עני מרוד, קילף לעצמו בזהירות כמה אגוזים זולים ומזינים, כי יש נוהג להימנע מאגוזים בראש השנה, שהרי "אגוז" בגימטריה "חטא". תפס אותו מישהו, קרא לאדמו"ר, שדפק על השולחן וצעק: "מה איתך?! אגוז בגימטריה חטא!" מספרים שהקוצקר עצמו דפק על השולחן וזעק, כי גם "חטא" בגימטריה — חטא. הכוונה: אתה צועק, כי כבר כואב לך. כשאדם רגיל, לא במדרגה גבוהה, שוכח מהקדוש ברוך הוא — אפשר להבין שהוא נפל. אבל אתה, שכל כולך שרוי בעולם עבודת השם — איך אתה עושה מעשה של הלכנת פנים ברבים, על מנהג של פרוטה, כשעצם ההלכנה היא איסור תורה חמור בהרבה?

"גיבורים על ילדים קטנים"

סיפר לי הגאון הרב קלופ זצ"ל על בחור שכל בריא-הנפש, עדין, "מידות תכשיט" — ובכל זאת שבור עד היסוד, "אין בו כלום". הסתבר שאביו היה מלגלג עליו כל חייו, "בחוש הומור" — כביכול לא ברצינות. פגש הרב את האב בחתונה, ושאל: "למה אתה עושה את זה לילד?" "זה בצחוק", השיב האב. "צריך לקרוע את הלב, לא את הבגדים", אמר לו הרב. "אתה חושב שהקדוש ברוך הוא לא ידרוש את דמו מידיך? הוא בן יחיד להקדוש ברוך הוא. מי התיר לך? אתה חושב שהוא לא ידרוש?" והוסיף: "האברך הזה לא היה עושה זאת לחברו — כי זה 'בין אדם לחברו'. על מי הוא כן עושה זאת? על הבן שלו. פגיעה בבן — פי אלף חמורה מפגיעה בחבר, כי כל מילה נחרטת בעומק ליבו." זה, כמו הסיפור הקודם, מלמד: המבחן אינו במה שרואים בציבור — במה שנעשה בבית, בין הורה לילד, שם אין רווח ציבורי, שם המבחן האמיתי.

"מי התיר לך?"

אב אחר, לפי סיפור בשם רבי חיים קניבסקי שליט"א, נהג לבקר את בנו על כל דבר, בטענה "ככה מחנכים". שאל אותו: "אתה מצער אותו?" "כן." "ואתה בטוח שזה מועיל?" "לא." "אז מי התיר לך?" "הוא הילד שלי", טען האב. "מה אמרת?" חזר ושאל, בתדהמה מהטענה עצמה — כאילו הבעלות ההורית מתירה כל דבר. ההשוואה שהובאה: כשם שאדם שיוצא לסקילה, אומרת השכינה "קלני מראשי, קלני מזרועי" — כך על כל פעם שאנחנו גורמים צער לילד שלנו, מבלי שום תועלת ברורה, אנחנו גורמים צער כלפי מעלה. "בין אדם לחברו עם הילד שלך", הוזכר, "חמור עשרת מונים מבין אדם לחברו עם כל אחד אחר."

בפרק זה:

"גם לי היו הדמעות של אמא"

— עדות של שני נערים שחזרו לבתיהם ומהם, שדווקא זיכרון פשוט אחד — נרות שבת, לא הרצאה — הוא זה שלא נמחק. וסיום: המצווה שאף אחד לא יודע ממנה, כדרך הבטוחה ביותר לפנימיות.

דמעות של אמא בהדלקת נרות

גם לי היו הדמעות של אמא

לקחתי פעם באוטו אחד מהלוחמים החזקים ביותר נגדנו, מתוך תנועה לחזרה בשאלה. הוא סיפר על חבר שלו, שנלחם בקיבוצו נגד הדלקת נרות שבת "בכל כוחו" — הפך שולחנות, איים לעזוב את הקיבוץ אם ייעשה טקס. "אמרתי לו," סיפר הבחור, "תגיד לחבר שלך שהניצוץ היהודי שבו בוער עמוק עמוק עמוק, ואת הדלקת הנרות של אמא שלו הוא לא ימחק לעולם." באמת, כשהחבר שמע את המילה "נר שבת", עמד עם דמעות בעיניים — נזכר באמא שלו, עומדת לפני הנרות, מתפללת. חמישים שנה של מרד ומרירות לא הצליחו למחוק את הדמעות ההן.

ואז הוסיף הבחור עצמו: "גם לי היו הדמעות של אמא. כל פעם שהפרעתי לאמא שלי בברכות הדלקת הנרות, היא מושכת אותי באוזן, או נותנת לי סטירה — אבל אתה רואה, כל הדורות ממשיכים, דמעות של אמא בהדלקת נרות. ככה מחנכים ילדים." הילד, בשנותיו הראשונות, תופס את הקדוש ברוך הוא כמו שהוא תופס את אביו ואמו. וזה סוד עומק, מה שאמרו חז"ל: "כבודם מכבודו של מקום". אנחנו מלמדים אותו שלמעלה "אין לו גוף ולא דמות הגוף" — אבל ילד לפני גיל ההתבגרות אינו מסוגל לתפוס מושג מופשט. אם ההורה תמיד מחפש להראות שהוא לא בסדר, שמה שהוא עושה בקושי מספיק — הוא מתיימש מעבודת השם, ולא כי היא רעה בעיניו, אלא כי הוא הופך ל"אונס", מי שאין לו ברירה אלא להיכשל, כי כך למד לחשוב על עצמו.

המצווה שאף אחד לא ידע ממנה

בית יהודי פשוט, לפני ארבעה דורות — האמהות דיברו עם הילדים הרבה פחות "על הלכות" מכפי שאנחנו מדברים היום. אבל מה שהשריש את החינוך היהודי בדורות עברו היה עצם העובדה שהילד חי בבית מוקף חום ואהבה, וראה בו קיום מצוות משותף. ככל שהחום מגיע לעומק — כך המצוות נקשרות לעומק. שלום בית, במושגו האמיתי, אינו "אי-ריב" — הוא שלמות. שאל פעם מישהו אדמו"ר: "כתוב שאם זכו — שכינה ביניהם, לא זכו — אש אוכלתם. מה עם כל אלה שברחוב, שלא שייך להגיד שיש שכינה ביניהם, אבל גם לא רואים 'אש אוכלתם'?" השיב: "יש גם שביתת אש — הפסקת אש. אין שם שלום בית — יש שם רק אי-לחימה."

סיכום: אחת הדרכים הבטוחות ביותר לשמור על פנימיות בעבודת השם, מובא בספרי חסידות, היא לחפש לעשות מצווה בהיחבא, שאף אחד לא ידע ממנה. תעשה את זה בבית: שנכנסת עם חיוך — קיימת מצוות עשה דאורייתא. שיצאת בסבר פנים יפות ואף אחד לא ידע — קיימת מצווה. שאמרת מילה טובה, ולא נודע לאיש — קיימת מצווה. וכל מי שטעם פעם, ולו פעם אחת, את הטעם של עבודת השם הפנימית — יודע בוודאות שאפשר לעבוד את השם בשמחה. כך, ורק כך.

מקורות ומראי מקומות

1. מלאכי ג, יח — "וְשִׁבְתֶּם וְרֵאִיתֶם בֵּין צְדִיק לְרָשָׁע, בֵּין עֶבֶד אֱלֹקִים לְאִשָּׁר לֹא עָבָדוּ", ודברי חז"ל שם.
2. דברים כט, ה, וכתובות קיא, ע"ב — "וְיֵין וְשִׁכָּר לֹא שָׁתִיתָ" ו"גְּדֹל הַמִּלֵּכִין שְׁנַיִם לְחֻבְרוֹ".
3. סוכה מה, ע"ב — "רֵאִיתִי בְנֵי עֲלִיָּה וְהֵם מוֹעֲטִים... אִם שְׁנַיִם הֵם, אֲנִי וּבְנֵי הֵם."
4. דברים ו, ד — "כָּכָל הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּנֶשֶׁם אֱלֹהֵיו" — פירוש חז"ל על הפסוק במיכה ד, ה.
5. סנהדרין, עניין "יִדְעָ אֶת רַבּוֹנוֹ וּמִתְכַּן לְקִרְוֹד בּוֹ".
6. מסורת בשם הסטייפלר זצ"ל על תנועות קוצק ונובהרדוק, ומעשה הקוצקר בעניין השולחן ערוך וגזל.
7. מסורת ועדויות אישיות מפי זקני דור, ומפי הגאון הרב קלופ זצ"ל, אב בית דין חיפה.
8. עדויות אישיות ומעשים מפי הרב יחיאל יעקובזון, מתקופת לימודיו בישיבת סלבודקה ומפעילותו החינוכית.

נכתב ונערך על ידי:

הרב יהודה טאוב

קרית אתא

ליצירת קשר: 0527139520 📞

שיעורים נוספים של הרב 🎧

ניתן לשמוע עוד שיעורים נפלאים:

קול הלשון - קול תודה: 03-6171190 📻

באתר: www.kol-toda.co.il (https://www.kol-toda.co.il/) 🌐